

УДК 340.12:348.583

ОСТАЩУК Іван, д. філос. н., професор кафедри культурології
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

КОНФЕСІЙНЕ СУДОЧИНСТВО : ФІЛОСОФІЯ ПРАВА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Досліджено філософію права Католицької церкви як особливу форму правової культури в парадигмальних рамках релігійної юрисдикції та християнських світоглядних домінант. Доведено, що етичні цінності (любов, справедливість, служіння істині), осмислені й затверджені в магістеріумі віровчення Католицької церкви, належать до визначальних рис католицької філософії права, що простежується в судочинстві церковних трибуналів.

Ключові слова: конфесійне судочинство, філософія права, Католицька церква, канонічне право, католицька етика, гріх.

© Остащук І., 2017

ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2017. № 2 ===== 97

Остащук И. Конфессиональное судопроизводство: философия права Католической церкви. Исследована философия права Католической церкви как особая форма правовой культуры в парадигмальных рамках религиозной юрисдикции и христианских мировоззренческих доминант. Доказано, что этические ценности (любовь, справедливость, служение истине), осмысленные и утвержденные в магистериуме вероучения Католической церкви, относятся к определяющим чертам католической философии права, что прослеживается в судопроизводстве церковных трибуналов.

Ключевые слова: конфессиональное судопроизводство, философия права, Католическая церковь, каноническое право, католическая этика, грех.

Постановка проблеми. Українська філософія права доволі активно розвивається. Проте осторонь від магістральних тем як філософії, так і правознавства є окремий правовий дискурс – канонічне право, яке функціонує в межах окремих релігійних юрисдикцій, але, зважаючи на особливу роль і авторитетність релігійних організацій в Україні, розуміння основ, принципів, категорій філософії права в парадигмальному вимірі церков важливе як у науково-теоретичному, так і в практичному аспектах.

Розвинені системи конфесійного судочинства (мається на увазі тривалий час існування, традиційний зв'язок із системою державного, світського судочинства, адже така правова інституція порядку і форми вчинення судових дій у здійсненні правосуддя є доволі консервативною, що пройшла тривалу історично-соціальну еволюцію) мають свої відмінності в різних релігійних юрисдикціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У підручниках з канонічного права, в яких, зокрема, розкриваються його особливості саме в католицизмі, автори окремо не зупиняються на питаннях філософії права та правової свідомості порівняно зі світським правознавством. У статті використано теоретичні напрацювання і узагальнюючі висновки з філософії права, канонічного права й методології гуманітарних наук таких науковців: В. Нерсисянц, О. Івакін, М. Ринковскі, С. Алексєєв, Я. Крайчинскі, П.-М. Гайда, Н. Латигіна [1–7].

Метою статті є дослідження особливостей системи судочинства у Католицькій церкві та основних джерел, що становлять її філософію права. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: висвітлити загальну структуру й коротку історію судочинства Католицької церкви; розкрити основні джерела католицького судочинства; навести приклади діалектики взаємодії церковного й світського судочинства; дослідити особливості філософії права Західної церкви на прикладі її системи судочинства.

Матеріали та методи. При написанні статті використано джерела (передусім, відповідні розділи Кодексу канонічного права), що становлять основу католицького судочинства, а також залучено окремі матеріали, що ілюструють специфіку правової свідомості цієї

релігійної конфесії. Застосовано історичний (екскурс в історію католицького судочинства), компаративний (зіставлення світської й церковної філософії права, зокрема на прикладі судових справ), діалектичний (єдність та розвиток соціальних і моральних чинників) та герменевтичний (аналіз документів Католицької церкви) наукові методи.

Результати дослідження. Філософсько-правове дослідження відповідної правової системи важливе, тому що філософія права вважається вищою духовною формою пізнання права, осягнення та утвердження його смислу, цінності й значення в житті людей [1, с. 5]. Відповідно, філософсько-правове дослідження конфесійних канонічних систем дає змогу визначити сутність їх правової культури, безпосередньо пов'язаної із загальним дискурсом віровчення й соціально-культурної діяльності. Канонічне право й філософію права зближує також те, що перша з них "займається суто філософськими питаннями. До цих питань, пов'язаних із граничними підставами буття Світу і буття людини, належить і феномен права, спільний з вільною волею людини" [2, с. 80]. Друга із зазначених наукових систем також стосується питань духовного змістового виміру.

З історії європейського судочинства відомо, що до Реформації Західна церква мала власну юрисдикцію у своїх внутрішніх справах, а також тих, які стосувалися справ релігії. Ще імператор Костянтин Великий (272–337) (який на Першому вселенському церковному соборі у Нікеї 325 р. назвав себе "поставленим від Бога єпископом внутрішніх справ") гарантував, що навіть у випадку прийнятого рішення світського судді громадянин має право звернутися до єпископського суду. Більше того, він дозволив вважати рішення церковних судів правочинними, якщо до нього зверталася лише одна сторона. Пізніше церковне судочинство повернулося до арбітражного статусу, до якого зверталися дві сторони. Церковні суди мали всі права щодо покарань, як і світські, держава в середні віки з приводу цього не заперечувала. Ситуація змінилася після Реформації (п'ятисотлітній ювілей початку якої відзначається в 2017 р.), оскільки в німецьких землях 1530 р. було відкинуто церковне судочинство, а всі справи розглядалися в світських судах. Важливою подією став Аугсбурзький мир, підписаний 25 вересня 1555 р. у рейхстазі в Аугсбурзі між протестантськими князями Німеччини та імператором Карлом V Габсбургом. Цей документ завершив кровопролитні війни між католиками і протестантами в Німеччині. За умовами цього документа визнавалась незалежність німецьких князів у релігійних питаннях, а також затверджено за ними право визначати релігію своїх підданих (принцип "*cujus regio, ejus religio*" – "чия влада, того й віра"). Німецькі володарі мали право вирішувати питання духовенства, подружні суперечки, а пізніше – всі справи, які раніше належали до компетенції єпископських судів.

Згідно з Пруським ландрехтом (Загальне державне право королівсько-пруських держав – *Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten*), що діяв від 1794 до 1900 рр. церковним судам заборонялося розглядати світські справи. Водночас, все більше розширювалися компетенції світських судів у церковних справах, зокрема у сфері нерухомості, а потім і в питаннях оподаткування [3, с. 82–83].

Сучасне католицьке судочинство функціонує на основі ряду правових джерел, що вибудовуються у відповідну ієрархію: найважливішим є Кодекс канонічного права (ККП) (*Codex Iuris Canonici*), затверджений 1983 р., зокрема канони 1400–1670 [8]; далі – апостольська конституція "*Pastor Bonus*" (1988 р.) (арт. 116–130) та деякі норми стосовно окремих трибуналів. Доречно також коротко окреслити структуру судочинства в Католицькій церкві, яке можна представити у вигляді такої ієрархії:

- суд I інстанції – дієцезіальний (єпархіальний, єпископський);
- суд II інстанції – митрополичий;
- суд III інстанції – Римська Рота;
- суд IV інстанції – Апостольська Столиця.

Папа Римський є верховним суддею Католицької церкви. Церковному судочинству підлягають справи, які стосуються духовенства, віровчення, моралі, таїнств, sacramенталій, культу, церковного управління, церковної власності тощо.

Особливістю філософії права Католицької церкви є те, що в ній важливе значення мають поняття гріха (порушення церковних законів, а також інше, куди входить поняття гріха, у тому, що стосується визначення вини і встановлення церковних покарань" (ККП, кан. 1401, 2) і "духовні речі" (саме так сформульовано в кан. 1401, 1), які загалом не входять у парадигму світського судочинства. Етика Католицької церкви, що нерозривна із філософією права цієї релігійної юрисдикції, базується на всезагальному моральному законі, який виступає як об'єктивний та незмінний, оскільки належить до самої природи людини – розумної істоти, яку створив Бог. Порушення моральних норм вважається гріхом – свідомим та вільним вибором, що суперечить волі Бога й ієрархії цінностей, яку Він встановив, порушення морального закону. Це особливе поняття релігійної етики, що наділене відповідним семантичним навантаженням та має широку традицію осмислення. Катехизм Католицької церкви відзначає: "гріх є провинною проти правди, розуму, чистого сумління; він є браком справжньої любові до Бога і до ближнього через шкідливу прив'язаність до деяких благ. Він ранить людську природу і посягає на людську солідарність" [9, арт. 1849]. Гріх вважається образою Бога.

Слід звернути увагу на особливу діалектику взаємозв'язку канонічного і світського законодавства. Можна змодельовати ситуації, коли поняття гріха, що належить до компетенції Конгрегації доктрини

віри і компендіуму віровчення Католицької церкви, стосуватиметься не лише оцінки внутрішнього стану людини, її осуду суто в межах конкретної релігійної спільноти, але й навіть кримінального кодексу. Якщо відбулася профанація євхаристійного таїнства приватно, то це стосується лише внутрішньої справи Церкви, яка вважає це важким гріхом і злочином, за яким передбачено певне церковне покарання. Якщо ж це відбулося публічно з відповідною маніфестаційною образою почуттів віруючих, то за такий вчинок людина буде притягнута до визначеної судом відповідальності й покарання. Прикладом може слугувати гучна із ЗМІ історія про невдалий творчий відеопроєкт німецького художника Олександра Карле, який зробив 27 віджимань на вівтарі церкви св. Йоганна у місті Саарбрюккене та виставив свій перформанс під назвою "*Pressure to Perform*" ("Необхідність творити") у вільний доступ мережі Інтернет. Попри те, що митець заявив, що не мав наміру образити почуття віруючих, а хотів лише провести мистецьку акцію, його звинуватили у незаконному вторгненні та чиненні перешкод у відправі релігійного культу. За це його зобов'язали заплатити штраф у розмірі 700 євро. Як зазначає журнал "*Spiegel*" (17.01.2017), суд ухвалив визначення, що: коли вівтар прирівнюється до гімнастичного мату – це вияв неповаги. І якщо припускається, що тут йдеться про мистецтво, очевидно, що свободу мистецтва можна виражати не всюди і не в будь-який час [10]. Тобто є ситуації, коли сфери світського й релігійного законодавства мають однакову позицію щодо покарання, але виходячи з дещо різних позицій: якщо релігійний суд визначив би цей невдалий перформанс як профанацію сакрального простору храму, зокрема вівтарної частини, то світський визнає образу почуттів та перешкоджання реалізації прав віруючих.

Загалом окремим питанням філософії права є проблема співвідношення права й моралі. Звісно, у цій публікації не поставлено за мету розкривати цю проблематику, однак, з точки зору загальної системи цінностей, що склалася у сучасному суспільстві, право повинно відповідати вимогам моралі. Але – далеко не всім та не будь-яким і тим паче – не ідеологізованим (таким, як вимоги середньовічної інквізиції, расової переваги, "комуністичної етики"), а загальноприйнятими, загальнолюдськими, елементарними етичними вимогам, що відповідають основним началам християнської культури, – або культури, однопорядкової за моральними цінностями з християнською, зокрема – культури буддизму, ісламу [4, с. 345–346].

Католицьку філософію права не можна відділити від етичних імперативів віроповчального корпусу цієї найбільшої християнської конфесії. Особливе місце в судовій ієрархії Католицької церкви ще з XIV ст. посідає Римська Рота – звичайний трибунал Апостольської Столиці, який встановив Папа Римський (як найвищий суддя цієї

релігійної юрисдикції) для прийняття апеляційних справ; його актуальна структура та повноваження визначені в ККП (кан. 1443–1444), а також в окремих приписах римських понтифіків. Нині більшість апеляційних справ Римської Роти становлять проблеми визнання недійсності подружжя. Судочинство цього трибуналу спирається передусім на моральний компендіум Католицької церкви у питаннях сім'ї, розуміння сутності якої в країнах Заходу останніми роками піддається відповідним змінам: роль ротального рішення у діловодстві – за умови пошанування здорового плюралізму, що віддзеркалює універсализм Церкви – до щоразу тіснішої єдності й основоположної однорідності в захисті найважливіших ознак канонічного подружжя, яке чоловік та дружина, учасники таїнства, виконують відповідно до глибини і багатства таємниці, у взаємній обіцянці зберегти віру перед Богом. Постійна спроба поглиблення істини про подружжя та родину становить остаточну умову для вироку, згідно зі справедливістю, складну проблему щодо самого існування чи неіснування подружжя [5, с. 123]. Судді Римської Роти, відповідно до завдань Папи, який підтримує з ними тісний контакт, користуються у своїх рішеннях також етичними постулатами, що становлять важливу частину філософії права Католицької церкви: суддівська діяльність ротальних аудиторів – це служіння справедливості. Це служіння істині. Водночас, це служіння Богові. Служіння церковного судді є служінням справедливості та права. Суддя повинен не тільки розуміти, що першою вимогою справедливості є повага прав осіб, він мусить дотримуватися об'єктивності, а понад неї – любові [5, с. 124–125].

У філософії права Католицької церкви важливим складовим елементом є уявлення про сакральність відповідних церковно-правових взаємин. Як приклад, можна навести кілька аспектів богословсько-правового розуміння сутності подружжя. Цікавою є етимологія латинської лексеми *matrimonium* ("подружжя"; Апостольська Столиця досі використовує як офіційну мову саме латинську, зокрема, нею пишуться основні документи, із цього оригіналу вже далі робляться переклади сучасними національними мовами), що походить етимологічно від слів *mater* ("мати") і *munus* ("обов'язок"); існує ще синонім: *coniugium* – від *commune iugum* ("спільний тягар") [6, с. 10]. При судових розглядах питань подружжя у церковних судах різних інстанцій судді зобов'язані користуватися компендіумом віровчення Католицької церкви, що у питаннях осмислення правових відносин чоловіка й дружини наділяє їх сакральньо-сотеріологічною функцією. Це не просто один із соціальних інститутів чи моделей людського співжиття, закріплених законодавством, але й одне з церковних таїнств, які наділяються сакралізованою функціональністю: для християн подружжя набуває гідності сакраментального знаку, оскільки виражає зв'язок Христа з Церквою (Кодекс канонів східних церков,

кан. 776 § 2). Охрещені самі собі ставлять за обов'язок це таїнство, яке їх зміцнює та наче освячує до гідності подружнього стану, до виконання взятих зобов'язань (Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі "*Gaudium et spes*" 48; кан. 1134) і до вираження християнського свідчення перед світом. Виконуючи за допомогою цього таїнства свої подружні й батьківські обов'язки, проникнуті духом Христа, вони наближуються щоразу більше до досягнення власної досконалості та спільного освячення, а тим самим до спільного прославляння Бога (GS 48) [6, с. 11]. Конфесійна правова система, зокрема і судочинство, через сприйняття сакральності окремих соціальних зв'язків, дещо відрізняється від світської. Це одна з ознак філософії права релігійних юрисдикцій. Але ж, як доводять сучасні науковці, й західна демократія не є такою однозначною та позитивно сприйнятною і в теорії, і в практиці [7, с. 344–353], тому мають місце і консервативні світоглядні системи, до яких належить і релігія.

Висновки. Етичні цінності (любов, справедливість, служіння істині), осмислені й затверджені в магістеріумі віровчення Католицької церкви, становлять важливу частину її філософії права. Церковні трибунали (зокрема, аналізована у статті Римська Рота, що особливим чином пов'язана із суддівською функцією глави Римської кафедри) керуються соціальним та етичним вченням у виконанні своїх завдань: дотримання концепції непорушності сакрального таїнства подружжя, сім'ї, захист прав вірян і турбота про загальне добро суспільства, дотримання норм юриспруденції. У церковній філософії права важливим є поняття гріха. Католицька філософія права тісно пов'язана з віроповчальною доктриною, вона має гетерономічний характер: її вимоги та норми поведінки повинні виконуватися не тільки через те, що людина визнає їх слушність, але й передусім тому, що це велів Бог, який безпосередньо спостерігає за їх дотриманням при посередництві Церкви й її духовенства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Нерсесянц В. С.* Філософія права. М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 652 с.
2. *Івакін О.* Філософія права і філософські проблеми правознавства. Право України. 2011. № 8. С. 78–85.
3. *Rynkowski M.* Sądy wyznaniowe we współczesnym europejskim porządku prawnym. Wrocław : Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2013. 263 s.
4. *Алексеев С. С.* Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. М. : НОРМА-ИНФРА, 1998. 711 с.
5. *Krajczyński J.* Rota Rzymska a rzeczywistość małżeństwa. Ius Matrimoniale. 2003. № 8 (14). S. 119–131.
6. *Gajda P.-M.* Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego. Tarnów : BIBLOS, 2000. 95 s.

7. Латугіна Н. А. Демократія: реалії versus утопії : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 400 с.
8. Kodeks Prawa Kanonicznego. URL : <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne.html>.
9. Катехизм Католицької церкви. Б. м. : Синод УГКЦ, 2002. 772 с.
10. Künstler wegen Liegestütze auf Altar verurteilt. URL : <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/kurz-krass-liegestuetze-auf-altar-werden-teuer-a-1130404.html>.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017.

Ostashchuk I. Confessional judicial proceedings: philosophy of law of the Catholic Church.

Background. *Philosophy of law is the highest form of spiritual knowledge of the law, understanding, values and meaning in human life. The investigation of canon law enables us to see the essence of their legal culture.*

The aim of the article is to study the characteristics of the judicial proceedings in the Catholic Church and the main sources that constitute its philosophy of law.

Materials and methods. *The main methods of this article are historical, comparative, dialectic, hermeneutical research methods.*

Results. *Canon law of the Catholic Church is the system of laws and legal principles to regulate its external organization and government and to order and direct the activities of Catholics. The Catholic Church has a complete legal system, which is the oldest still in use today. The Code of Canon Law is the fundamental document of ecclesiastical laws for the Catholic Church. The Roman Rota is the highest appellate tribunal of the Roman Catholic Church, the highest ecclesiastical court constituted by the Holy See. The Rota has had exclusive competence to dispense from marriages. The peculiarity of the philosophy of law of the Catholic Church are an important concepts of sin and the "spiritual things".*

Conclusion. *The Catholic philosophy of law is inseparable from ethics. Ethics of the Catholic Church is based on universal moral law. The ethical values is an important part of the philosophy of law of the Catholic Church. Understanding of the sacredness of appropriate church and legal relations is an important component in the Catholic philosophy of law. The ethical values of love, justice, desire the service of truth, understood and approved by doctrinal magisterium of the Catholic Church, are an important part of the philosophy of law. Ecclesiastical tribunals are governed by social and ethical teachings in carrying out its main tasks.*

Keywords: confessional procedure, philosophy of law, Catholic Church, Canon law, Catholic ethics, sin.

REFERENCES

1. Nersesjanc V. S. *Filosofija prava*. M. : NORMA-INFRA-M, 1999. 652 s.
2. Ivakin O. *Filosofija prava i filofs'ki problemy pravoznastva*. Pravo Ukraïny. 2011. № 8. S. 78–85.
3. Rynkowski M. *Sądy wyznaniowe we współczesnym europejskim porządku prawnym*. Wrocław : Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2013. 263 s.
4. Alekseev S. S. *Pravo. Azbuka. Teorija. Filosofija. Opyt kompleksnogo issledovanija*. M. : NORMA-INFRA, 1998. 711 s.
5. Krajczyński J. *Rota Rzymska a rzeczywistość małżeństwa*. Ius Matrimoniale. 2003. № 8 (14). S. 119–131.
6. Gajda P.-M. *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*. Tamów : BIBLOS, 2000. 95 s.

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

7. *Latygina N. A.* Demokratija: realii' versus utopii' : monografija. K. : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2008. 400 s.
8. Kodeks Prawa Kanonicznego. URL : <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne.html>.
9. *Katehizm* Katolyc'koi' cerkvy. B. m. : Synod UGKC, 2002. 772 s.
10. *Künstler* wegen Liegestütze auf Altar verurteilt. URL : <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/kurz-krass-liegestuetze-auf-altar-werden-teuer-a-1130404.html>.